

**PROF. DR. SERHAN ALKAN İSPİRLİ'NİN KARSLI HACI MEHMED RIFAT DİVANI
(İNCELEME-METİN) ADLI ESERİ ÜZERİNE**

Halime ÇAVUŞOĞLU*

Geliş Tarihi: Haziran, 2017

Kabul Tarihi: Ekim, 2017

1. Prof. Dr. Serhan ALKAN İSPİRLİ Öz Geçmişi

1963 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Erzurum'da tamamlayan ALKAN İSPİRLİ, 1984 yılında Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu.

1985-1990 yılları arasında Düzce'nin Gölyaka İlçesi Gölyaka Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. 1990 yılından itibaren Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı.

2012'de doçent; 2017'de profesör olan ALKAN İSPİRLİ, 1997 yılından itibaren bu fakülteadaki görevine öğretim üyesi olarak devam etmektedir.

Kitapları:

ALKAN İSPİRLİ'nin münferit ve müşterek olarak hazırlamış olduğu 6 kitabı bulunmaktadır:

Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı. (Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2007).

Leyla Hanım (Saz) Solmuş Çiçekler, (İnceleme-Metin). (Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2008).

Divan-ı Verne (İnceleme-Metin). (Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2009).

Divan-ı Verne (İnceleme-Metin). (2. Baskı, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2010).

Feryâdi (Derviş Hasan Efendi). (Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum'un Yüzleri, 2016) (Ahmet Akpınar ile birlikte).

* Yrd. Doç. Dr.; Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cavusogluhalime@erzurum.edu.tr.

Karslı Hacı Mehmed Rıfat Divanı (İnceleme-Metin).

ALKAN İSPIRLİ'nin kitaplarının yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış makaleleri ve bildirileri bulunmaktadır.

2. Kars Hakkında Birkaç Cümle:

Bir yerleşim yeri olarak geçmişî milattan önceki dönemlere dayanan ve tarihsel süreç içerisinde pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Kars, köklü tarihi boyunca birçok mücadelenin de merkezinde bulunmuştur. Kars tarihinde uzun esaret yıllarını beraberinde getiren 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı veya 93 Harbi Karagünler olarak ifadesini bulmuş; bu esaret, yıkım ve anayurt özlemi kitaba ismini veren şair Hacı Mehmed Rıfat tarafından şair hissiyle ve şair gözüyle şu mısralarla dile getirilmiştir:

Serhad-i Osmâniyândı bâb-ı valâ-yı halâs

Sedd-i Çîn olmuşdu mülke sîne-i merdân-ı Kars

Düşmen-i gaddâr ile sık sık cidâl ü harbden

Toprağı kanla muhammer meşhed-i Osmân-ı Kars

Garbi kurtarmak için noksâni-i tedbîr ile

Akd-i sulh etdikde gitdi kal'a-i hassân-ı Kars

Bol ticâret hem zirâ'at hem mevâşi merkezi

Dirlige gem çekmez idi sâkin-i eyvân-ı Kars

İlm ü fazlın menba'ıydı masdar-ı dânişverân

Söndü küfr-i zulmet ile şem'a-i irfân-ı Kars

Ma'bedinden yükselen gülbâng-ı tevhîdi susup

Doldu çân-ı cân-hırâşla sâf-ı asümân-ı Kars

Kabr-i ecdâdın ile türbe-i Harkan çiğnenir

Ahz-i sâri güdmeli ahlâf-ı gâziyân-ı Kars

Firkat ile Rıf'at ağla hem temenni et mâdâm

Bulmasın râhat cihânda gâsib ü düşmân-ı Kars (Alkan İspirli, 2016: 18).

Kars'ın içinde bulunduğu durumu vatanperver duygularla şanlı tarihe göndermelerde bulunarak böyle bir ağıtla anlatan şair Hacı Mehmed Rıfat divan sahibi bir şairdir. Bu değerlendirme yazısında bu hisli şairin ve eserinin hacimli bir şekilde incelendiği *Karslı Hacı Mehmed Rıfat Divanı (İnceleme-Metin)* isimli eser tanıtılmaya çalışılacaktır. Tanıtımı yapılacak olan eser, 896 sayfa olup Zafer Form Ofset Yayınevi tarafından çıkarılmıştır.

2. Karşlı Hacı Mehmed Rifat Divanı (İnceleme-Metin) Adlı Eser Üzerine:

Bir inceleme ve metin çalışması olan Karşlı Hacı Mehmed Rifat Divanı adlı eser, altı bölümden meydana gelmektedir. Eserin konusunu Rifat Divanı oluşturmaktadır ve Rifat Divanı'nın metin kısmının inşasında Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz. FB 234 arşiv numarasıyla kayıtlı metin dikkate alınmıştır. Çalışmada ifade edildiğine göre şaire ait yine Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz Cönk 118, 06 Mil Yz Cönk 136 ve 06 Mil Yz Cönk 143 numara ile kayıtlı cönklerde bir kısım manzumeler tespit edilmiştir.

Karşlı Hacı Mehmed Rifat Divanı (İnceleme-Metin) adlı eserin kapak görüntüsü

Eserin birinci bölümü; “Kars'ın, Karşlı Şairlerin, Şairimizin Yaşadığı Zaman Dilimindeki Durumu” başlıklı bu bölümde dünden bugüne Kars tarihine ve Kars'ın edebî görünümüne dikkat çekilmiştir. Bölümde Kars tarihi milattan önceki uygarlıklar döneminden başlatılarak 93 Harbi'nden sonra yaşanan mücadeleler, esaret ve yıkım yılları Kars'ın düşman işgalinden kurtarılacak anavatana katılmasına kadar kronolojik olarak anlatılmış, tarihsel olaylar anlatılırken de farklı kaynaklardan bilgilerle konu bütünlenmiş ve pekiştirilmiştir. Dede Korkut'un vatani Kars'ın yaşamış olduğu mücadelelere şairleri de tepkisiz kalmamış şiirlerinde

vatan sevgisi ve özlemini her fırsatta dile getirmişlerdir. Eserde Kars'la ilgili verilen tespitler de Kars insanının vatan sevgisini en güzel şekilde göstermektedir.

“Bura ahali hep Türklük hissiyle mütehasıstır. Hususiyle Osmanlı Türklerine karşı son derece meclubiyetleri vardır. Milli mefahirleri Kafkasya’da, Şirvan’da Revan’da Nahçıvan’da, geçen Türk hayatının menkıbelerinden ibarettir. Türk irfanı buralarda maddî binalardan ziyade milli ve zeval bulmaz eserler bırakmıştır (Alkan İspirli, 2016: 51)”.

Yine çalışmada Karanlı veya bu bölgede yaşayan veya Kars için manzume söyleyen şairler eserin konusu Hacı Mehmet Rıfat’ın yaşadığı dönem dikkate alınarak sıralanmıştır. Eserde, şair gözüyle Kars’a ve Kars halkının yaşadıklarına dair manzume örnekleriyle tarihsel sürece farklı bir kapı aralanmıştır.

Sordum garip minareden

Akşam olmuş ezan hani

Baykuş konmuş minberlere

Diyen hani duyan hani (Alkan İspirli, 2016: 54).

İkinci bölüm; “Karslı Hacı Mehmet Rıfat” başlıklı şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliğinin anlatıldığı bölümdür. Eserde Hacı Mehmet Rıfat’a dair bilgi veren yazılı eserlerin azlığından bahsedilerek, onun divanının hayatı ve kişiliği hakkında çıkarımlar yapmak için önemli bir kaynak olduğuna dikkat çekilmiştir. Fakat şairin hayatına dair eserde derlenen bilgiler, toplu olarak verilmesi bakımından önemlidir. Bu bilgiler divanından yapılan çıkarımlarla bütünleştirildiğinde eserde az olan kaynaklardan doyurucu bilgiye ulaşıldığı kanaatini oluşturmaktadır.

Doğum tarihi tespit edilemeyen şairin ölüm tarihi, kaynaklarda 1895-96 olarak belirtilmektedir. Devletin çeşitli kademelerinde memuriyet görevlerini yerine getirmiştir. Onun yegâne eseri Divan’ıdır ve edebiyat dünyasına oğlu Talat Aksoy tarafından “Kars Ağdı” adlı manzumesiyle tanıtılmıştır. Eserde belirtildiği üzere Rıfat manzumelerini derdini dökme, paylaşma vesilesi olarak görür ve “Rıfat’ın şiirlerinde, didakik bazen de lirik bir üslupla herkesten önce kendine seslendiğini, ilahî aşkı, dünyanın faniliğini, nefis terbiyesini, vuslatı, hasreti, Hz. Muhammed’e olan sevgisini, onun şefaatine nail olma ümidini, bilhassa nail olamama endişesini istişfâ ve istimdâd çılgınlıklarını duymak mümkündür (Alkan İspirli, 2016: 66)”. Bu bölümde eserde şairin edebî kişiliği anlatılırken, şiirlerinde işlediği konuların yanı sıra manzumelerin ses, kelime ve dil bilgisel boyutuna girilerek, şairin anlam dünyası şiirlerinden örneklerle irdelenmeye çalışılmıştır. Bu dikkatlerle verilen örnek manzumelerden biri şairin

arayımları metne yerleştirdiği kelimelerle nasıl alıcıya ulaştırdığını göstermesi bakımından önemlidir:

Bizleriz mey-hânelerde dem çeken divâneler

Bizleriz şol hem hamr ile mestâneler

Bizleriz nüh tâk-ı çarhın şulesi şâm ü seher

Bizleriz bahr-ı muhît kasrındaki dürdâneler

.....

Bizleriz mir'at-ı dilde koymadık zerre gubar

Bizleriz Rıf'at bugün uşşâk-ı mest irfâneler (Alkan İspirli, 2016: 75).

Eserde edebî kişiliği adı altında verilen bu incelemelerden sonra Rıfat'ın eserleri/eseri tanıtılmıştır. Rıfat'ın Divan'ının 40 yapraktan oluşup, rika ile yazıldığı, divanda 138 manzumenin bulunduğu, divanın yaklaşık 1025 beyitten oluştuğu, müellif hatlı olduğu ve müretteb hâlde bulunmadığı, eserde ayrıntılarıyla verilen bilgilerden bazılarıdır. Bölümde nazım şekilleri ve nazım türleri sayısına, kafiyesine, konularına göre sınıflandırılarak 138 manzumenin genel değerlendirilmesi yapılmıştır. Divanın müretteb olmayıp müellif hatlı olduğuna eserde dikkat çekilirken, öncelikle metin neşrinde eldeki nüshada bulunan manzumeler şairin tercihi dikkate alınarak, yer değiştirilmeden verilmiş, divan müretteb hâle getirilerek oluşturulan tablo da esere ilave edilmiştir. Eserde, Rıfat Divanı'nın nazım şekillerine göre dağılımı, nazım türlerine göre dağılımı ayrı başlıklar hâlinde değerlendirilirken nazım şekillerine göre dağılım; gazeller, musammatlar, müstezadlar, koşmalar, ilahiler, mesneviler, kıt'alar, nazımlar, terci-i bendler olarak başlıklandırılmış ve gazeller kafiye veya rediflerine göre ve beyit sayılarına göre ayrıca başlıklandırılmıştır. Yine nazım şekilleri üzerine yapılan bu sınıflandırmalarda kullanılan tablolandırmalarda da ayrıntılı olarak gruplandırmalar yapılmıştır. Nazım şekilleri şu başlıklara göre gruplandırılmıştır: Kafîye, Varak No, Manzume No, Nazım Şekline Göre No, Beyit Sayısı ve Vezin. Bu sınıflandırmalardan sonra gazellerin kafiye veya rediflerine göre ve beyit sayılarına göre tablolandırılması sayısal olarak gazellerin toplu bir şekilde okuyucu tarafından değerlendirilmesine vesile olmaktadır. Yine nazım şekillerine göre vezinlerin sınıflandırıldığı tablo da bu minval üzere değerlendirilmelidir. Nazım türlerine göre yapılan sınıflandırmalarda ise münacaatlar, naatlar, miracyeler, medhiyeler, mersiyeler, tarihler, şarkılar, nazireler, latifeler, nasihatler başlıkları temel alınmıştır. Burada yapılan tablolarda da münacaatlar, naatlar, miracyeler, manzume numarası, beyit / bend sayısı, nazım şekli ve vezin kriterlerine göre gruplandırılmış; medhiyelere ve mersiyelere kimin için söylendiği/ne sebeple söylendiği; tarihlere işaret ettiği tarih ve tarih çeşidi; nazirelere kimin şiirine nazire olduğu; latife ve

nasihatlere ne sebeple söylendiği kriterleri eklenerek ayrıntılı bir tablolandırma yapılmıştır. İfade ettiğimiz kriterlere göre oluşturulmuş olan tablolar, okuyucunun özet bilgiye ulaşmasını sağlarken, divanın bir nevi kataloğunu oluşturması bakımından da önemlidir. Çünkü okur/araştırmacı bu derli toplu kataloglandırma ile hedeflediği bilgiye daha kısa sürede ulaşacak manzumenin divan içerisindeki adresini kısa yoldan tespit edebilecektir. Bu bölümdeki son başlık divanda geçen deyimler üzerinedir. Şairin kullandığı deyimlerin tespiti şairin dili hakkında çıkarımlar yapmak için de ayrı bir öneme sahiptir.

Üçüncü bölüm; “İnceleme” ana başlıklı bölümdür ve incelemede eserden hareketle, insan, din-tasavvuf, cemiyet, tabiat ve edebî sanatlar dikkate alınarak ayrıntılı değerlendirmeler yapılmıştır. Burada geleneksel divan inceleme yöntemi kullanılırken başlıklara ilişkin tanımlar, olaylar, ayetler ve tarihler geniş bir şekilde örneklerle açıklanmış daha sonra Rıfat Divanı’ndan örneklerle şairin bakış açısına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin; *Hz. Musa* başlığı altında *Hz. Musa* kıssasına ilişkin ayrıntılar başlıklandırılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. *Hz. Musa* madde başlığı; Küçük Musa ve Firavun, Yed-i Beyza, *Hz. Musa* ve *Hz. Şuayp*’ın Kızları, *Hz. Musa* ve Asası *Hz. Musa*’nın Asasının Ejderha Olması, Büyüleri Yok Eden Asa, *Hz. Musa*’nın Asası ile Taştan Su Çıkarması, *Hz. Musa*’nın Ölen Birini Diriltmesi, Kudret Helvası ve Bildircin, Musibetler ve Helak, Asasıyla Denizi İkiye Ayırması, *Hz. Musa* ve *Hz. Muhammed*, *Hz. Musa* ve Hızır alt başlıklarıyla genişletilmiş bu kıssaya ilişkin olaylar anlatılırken de sık sık kıssanın işlendiği ayetlerden alıntılar yapılmıştır. Madde başlıklarının bu kadar geniş bir şekilde ele alınmış olması okuyucunun/araştırmacının konuyla ilgili merakını, farklı kaynaklardan, bütüncü bir şekilde gidermesine zemin hazırlamaktadır.

Dördüncü bölüm; Rıfat Divanı’nın transkripsiyonlu metninin verildiği bölümdür ve bu bölümde şairin tecihine göre belirlediği sıra takip edilerek eser verilmiştir.

Beşinci bölüm; müretteb hâle getirilmiş olarak Rıfat Divanı ve Divan’ın yazma nüshalarından örneklerin yer aldığı bölümdür ve bu bölüm dördüncü bölümün tamamlayıcısı niteliğindedir. Çünkü müretteb olmayan divan müretteb hâle getirilmiş, bu düzenleme yapılırken de tablolar oluşturulmuş, bu tablolarda her manzumeye nazım şekilleri arasındaki ayrı ayrı sıralamalarda kafiye ve redifine göre bir sıra numarası verilerek sınıflandırmalar yapılmıştır.

Altıncı Bölüm; eserin son bölümü olan bu bölümde cönklerde Rıfat Divanı ile ilgili tespitler yapılırken tespitler cönklerin içerik bilgisi ve cönklere ait görsellerle desteklenmiştir. Yine Erzurum geçmişi de olan şairin, tefriş edilmesine tarih düştüğü Derviş Ağa Camii ve türbesi ile tamirine tarih düştüğü Veyis Efendi Camiine ilişkin fotoğraflar da bölümün sonunda

yerini almıştır. Son olarak eser divanda yer alan ayet, hadis, şahıs ve yer isimlerinin bulunduğu indeks kısmıyla tamamlanmıştır.

Kısaca bölümlerini tek tek ele aldığımız eser oldukça hacimli ve ayrıntılı bir çalışma olup, gayet özverili bir çabanın ürünüdür. Yazarın da ifade ettiği gibi çalışmada takip edilen yol: “Rıfat Divanı’ndaki mazmunların, kavramların, edebî sanatların... kataloğunu çıkarmak, özetlemeler, sınıflandırmalar yapmak, kuramsal nitelikte bilgiler vermektir (Alkan İspirli, 2016: 22)”. Özellikle metin eksenli bu çalışmada tablolar vasıtasıyla yapılan kataloglandırma ve sınıflandırma çalışmaları esere farklı bir boyut kazandırmış ve klasik divan incelemesi yanında, divanın bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesine de vesile olmuştur. Bu özellikleriyle divan edebiyatı araştırmacılarına inceleme ve araştırma çalışmalarında yol gösterici niteliklere sahip bir kaynak kitap olma özelliği taşımaktadır. Bu özverili çalışmayı hazırlayan Prof. Dr. Serhan ALKAN İSPİRLİ’yi tebrik eder; başarılı çalışmalarının devamını dilerim.

Kaynak

İSPİRLİ, S. A. (2016). *Karşlı Hacı Mehmed Rıfat Divanı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Zafer Form Ofset Yayınevi.